

До спеціалізованої вченої ради К 35.0523
у Національному університеті «Львівська
політехніка»
за адресою: (79008, м. Львів, вул. Князя Романа, 13,
уд. 302 Х1Х навчального корпусу)

ВІДГУК

офіційного опонента доктора юридичних наук. професора. заслуженого діяча науки і техніки України Богатирьова Івана Григоровича на дисертацію Бунза Розтислава Олеговича «Особлива жорстокість, як ознака злочинів, що вчиняється неповнолітніми : детермінанти та попередження» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право

Відгук підготовлено на підставі вивчення рукопису дисертаційного дослідження **Бунза Розтислава Олеговича «Особлива жорстокість, як ознака злочинів, що вчиняється неповнолітніми: детермінанти та попередження»**, автореферату дисертації та наукових праць здобувача, опублікованих за темою дисертації.

Дисертація складається з анотацій українською й англійською мовами, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 216 сторінок, із яких 181 - основний текст, 14 - список використаних джерел (191 найменування), додаток розміщений на двох сторінках.

Актуальність теми дослідження Ні для кого не секрет, що не можна побудувати нормальне демократичне суспільство, не приділяючи належної уваги неповнолітнім. Понад те, злочинність неповнолітніх – індикатор сталого розвитку транзитивного суспільства і відносно масовий соціальний феномен, який має місце в усіх країнах. Отже злочинність серед неповнолітніх цілком залежить від норм соціального розвитку суспільства в цілому, його культури, виховання дітей в сім'ї, у школі. Чим нижчий її рівень, тим вищий відсоток зростання правопорушень серед неповнолітніх та суспільні наслідки від їх діянь.

На превеликий жаль, крадіжки, бійки, угони автотранспорту, вживання алкогольних напоїв та наркотиків (їх збут), прояви жорстокості, насильства і навіть зґвалтування та вбивства стали для багатьох неповнолітніх нормою життя. А найголовніше те, що неповнолітні злочинці щорічно поповнюють лави дорослої злочинності.

Таким чином, вивчаючи злочинність неповнолітніх в Україні, слід виходити з того, що це явище є частиною злочинності в цілому, розвивається під впливом тих самих процесів і факторів, що й злочинність загалом. На жаль, вік неповнолітніх правопорушників в Україні з кожним роком молодшає.

Вивчення рукопису дисертації та автореферату Бунза Розтислава Олеговича «Особлива жорстокість, як ознака злочинів, що вчиняється неповнолітніми : детермінанти та попередження» дає підстави говорити про те, що дане дослідження виконане за актуальною темою, здійснено глибокий кримінологічний аналіз з питань обраної теми, зроблено достовірні висновки, сформульовано цінні в теоретичному і практичному плані пропозиції щодо запобігання даного соціально-правового явища.

Актуальність роботи відповідає спеціальності наукового пошуку. Вона виконана дисертантом у дослідницькому напрямі кримінологічної науки, що принципово обумовлює досягнення наукових результатів та є міцною платформою для нових наукових розробок у цій сфері.

Ступінь обґрунтованості висновків, пропозицій та рекомендацій, сформульованих в дисертації, та їх достовірність. Вивчення дисертації Бунза Р.О. у цілому показує, що здобувач керується, враховує та виконує встановлені вимоги та рекомендації, які пред'являються до виконання дисертаційних досліджень, дотримується обраної методології, методів та прийомів дослідження, пов'язує основні положення роботи з напрацьованими теоретичними та емпіричним матеріалом, поглибленим аналізом практики запобігання злочинів, що вчиняється неповнолітніми.

Заслуговує окремої підтримки достовірність і новизна дослідження,

наукова обґрунтованість отриманих результатів і сформованих на їх основі висновків, які підтверджуються фактичними даними, отриманими шляхом аналізу, вибіркового вивчення законодавчих та відомчих нормативно-правових актів, наукової літератури та інших матеріалів.

Варто також звернути увагу і на апробацію результатів дослідження Бунза Р.О. який основні положення роботи оприлюднив на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних заходах протягом п'яти років, а це свідчить про послідовність, аргументованість викладення автором матеріалу дослідження.

Отже, вивчення дисертації показує, що в роботі відповідно до мети і завдань дослідження проаналізовано проблемні питання особливої жорстокості, як ознаки злочинів, що вчиняється неповнолітніми; обґрунтовано та запропоновано нові теоретичні та прикладні положення, які розв'язують поставлену здобувачем мету наукового дослідження.

Структура роботи, виклад її тексту, оформлення здійснені відповідно до вимог, що пред'являються до кандидатських дисертацій.

Дисертація охоплює вивчення злочинності неповнолітніх загалом та злочинів, учинених ними з особливою жорстокістю, а також детермінант формування особистості неповнолітнього злочинця, що вчиняє такі злочини, та проблеми запобігання їм.

Розділ 1 «Загальні засади дослідження проблем злочинності неповнолітніх та злочинів, учинених ними з особливою жорстокістю» складається із трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Стан наукового дослідження проблеми злочинності неповнолітніх та злочинів, учинених ними з особливою жорстокістю, в кримінологічній літературі»* дисертантом здійснено огляд юридичної літератури, проаналізовано концепції, теоретичні положення вітчизняних та закордонних науковців із метою відстежити розвиток підходів до висвітлення проблем злочинності неповнолітніх та злочинів, учинених ними з особливою жорстокістю, оцінити сучасний стан вивчення цих проблем та сформувати

власне ставлення до них.

Що дозволило автору не просто встановити, що попри наявні публікації з питань злочинів, що вчиняються неповнолітніми з особливою жорстокістю, співвідношення агресії, насильства та жорстокості, а також впливу агресивності як властивості людського характеру на здатність до жорстокості, а головне довести, що ця проблематика досі є актуальною і для теоретиків, і для практиків.

У підрозділі 1.2 *«Поняття та ознаки злочинності неповнолітніх»* дисертантом сформульовано авторське визначення жорстокість як ознака злочинів, що вчиняються неповнолітніми, під якою належить розуміти невід'ємну особистісну рису людини, що проявляється в усвідомленому заподіянні фізичних, психічних чи моральних страждань (чи прагненні їх заподіяння) шляхом дії чи бездіяльності та є способом реалізації агресії і насильства. Вірно зроблено висновок, що під злочинами, що вчиняються з особливою жорстокістю, треба розуміти умисні насильницькі діяння (дію чи бездіяльність), прояв агресивності, як особистісної риси особи, що вчиняються з метою (або є способом вчинення інших злочинних діянь) заподіяння фізичної, психічної та моральної шкоди потерпілому.

У підрозділі 1.3 *«Зарубіжний досвід попередження злочинів, що вчиняються неповнолітніми з особливою жорстокістю»* вірно здійснено аналіз міжнародних документів та закордонного досвіду щодо запобігання злочинам, що вчиняються неповнолітніми з особливою жорстокістю. Це дозволило дисертанту розглядати запобігання правопорушень неповнолітніх як комплексну соціальну політику держави. У підрозділі доведено, що найбільш ефективні програми зарубіжних держав базуються на мультифакторному підході, застосовуються уже з раннього дитинства і спрямовані не стільки на індивіда (його агресивну поведінку, стрес, навички подолання), скільки на несприятливі характеристики найближчого сімейного та соціального оточення.

Розділ 2. «Кримінологічна характеристика злочинності неповнолітніх та злочинів, учинених ними з особливою жорстокістю» складається із трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Кримінологічна характеристика злочинів, що вчиняються неповнолітніми з особливою жорстокістю» зазначено, що тяжкі насильницькі злочини неповнолітніх за ступенем суспільної небезпеки та тяжкості заподіюваних наслідків перевершують інші кримінальні прояви у підлітковому середовищі. Неповнолітні, які вчиняють такі злочини, поширюють стереотип агресивно-насильницької поведінки в побутовому і дозвільному мікросередовищі. Доведено, що найбільш стійку і значну частину з-поміж насильницьких злочинів становлять: умисне вбивство; умисне заподіяння тяжкої і середньої тяжкості шкоди здоров'ю; розбої; насильницькі грабежі; зґвалтування, поєднане з насильством; хуліганство; побой; катування тощо. Слід підтримати позицію дисертанта, що найбільш поширеними мотивами аналізованих злочинів на практиці є користь (93%) і помста (5%), тоді як вражає і зовнішня безмотивність скоєних діянь (2%).

У підрозділі 2.2 «Кримінологічна характеристика особистості неповнолітнього злочинця, що вчиняє злочини з особливою жорстокістю» охарактеризовано особливий тип особистості, яка вчинила злочин, в якому виявилася її (особистості) антигромадська спрямованість та прагнення до заподіянь страждань іншим, схильність до протиправної поведінки, що в сукупності характеризують її агресивність, жорстокість, егоїзм, соціопатію тощо. Слід підтримати дисертанта у формуванні соціальних і морально-психологічних властивостей осіб, які вчиняють злочини з особливою жорстокістю, серед них: байдужість до страждань інших людей; високий рівень тривожності; емоційна неврівноваженість; агресивність поведінки; накопичення конфліктності; прискіпливість, схильність до сварок і скандалів, бійок; мстивість, злостивість, заздрість, ненависть, істеричність, прояв люті, соціопатію тощо.

У підрозділі 2.3. «Криміногенні детермінанти формування особистості неповнолітнього злочинця, що вчиняє злочини з особливою жорстокістю» автором наукової роботи виокремлено основні детермінанти формування особистості неповнолітнього злочинця, що вчиняє злочини з особливою жорстокістю, серед них: негативний вплив сім'ї як потенційний чинник у механізмі формування особистості неповнолітнього злочинця; дитяча безпритульність та бездоглядність; неорганізованість дозвілля; алкоголізація та наркотизація дитячого середовища; прояви булінгу у середовищі неповнолітніх тощо. Доведено, що механізм впливу чинників на злочинність доволі складний і тому про вплив кожного з них може йтися лише умовно, бо позитивний або негативний вплив будь-якого аспекту суспільного життя залежить від конкретної комбінації чинників.

Розділ 2 «Проблеми попередження злочинів, що вчиняються неповнолітніми з особливою жорстокістю» складається із двох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Загальносоціальні заходи попередження злочинів, що вчиняються неповнолітніми з особливою жорстокістю» автором доведено, що діяльність із запобігання злочинам, що вчиняються неповнолітніми загалом та з особливою жорстокістю зокрема, має провадитися з уваги на причини, що їх породжують. Відтак зміст і завдання діяльності щодо запобігання злочинності неповнолітніх полягають в усуненні упущень, негараздів, недоліків у вирішенні суспільних проблем та діяльності відповідних державних і недержавних інституцій, які сприяють формуванню в особистості неповнолітнього суспільно неприйнятної, антисуспільної спрямованості чи криміногенної мотивації. Сформульовано авторське визначення загальносоціальних заходів запобігання (попередженням) злочинів, які вчиняються неповнолітніми з особливою жорстокістю.

У підрозділі 3.2 «Спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи попередження злочинів, що вчиняються неповнолітніми з особливою жорстокістю» доведено, що спеціально-кримінологічний рівень запобігання

злочинності (кримінологічна профілактика) - це цілеспрямований вплив спеціальних державних органів, спеціальних установ, громадських формувань, які спеціалізуються на боротьбі зі злочинністю, на криміногенні чинники, що обумовлюють окремі види і групи злочинної поведінки (наприклад, злочинність неповнолітніх, жіночу злочинність, економічну злочинність). Усунення чи нейтралізація таких специфічних причин і умов злочинної поведінки здійснюється у процесі діяльності відповідних суб'єктів, для яких профілактична функція є виконанням їхніх професійних обов'язків.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

У цілому позитивно оцінюючи рецензовану роботу, необхідно вказати на наявність у роботі певних недоліків, недостатньо аргументованих положень та зауважень.

1. Дискусійним на нашу думку є вживання автором протягом усієї роботи поняття «запобігання» і «профілактика» при їхньому різному етимологічному значенні, теж саме стосується термінів «скоєння» та «вчинення» у контексті злочинів. А у назві теми взагалі попередження. Це говорить про відсутність у дисертанта єдності у формулюванні єдиної термінології. А тому, бажано під час публічного захисту дисертанту навести аргументи щодо використання ним в тексті дисертації вищевказаних термінів.

2. Варто зазначити, що при ґрунтовному аналізі використаної автором літератури, ми звернули увагу на велику кількість посилань дисертанта на зарубіжні джерела. Поряд з тим, дисертантом не проаналізовані роботи вітчизняних вчених, зокрема, Г.В. Дідківської, В.А. Мозгової, Н.С. Юзікової, Г.В. Попова, І.К. Андрієва, А.Б. Благої, С.М. Корецького, О.С. Стеблинської та ін., які на рівні кандидатських і докторських дисертацій розглядали проблему злочинності серед неповнолітніх.

3. Автор дисертаційної роботи вдало надав кримінологічну характеристику злочинам вчиненими неповнолітніми з особливою жорстокістю, а також особі злочинця та їх детермінантам. Водночас, на

переконав автора (стор. 145 дисертації), аби розробити комплекс заходів запобігання досліджуваним злочинам необхідно вирішити чимало питань, зокрема: які чинники можуть призвести до того, що одні люди часто стають жертвами злочинів, а інші значно рідше; які видів і форм може набувати індивідуальна віктимність; як нейтралізувати причинний комплекс, здатний створити загрозу життєдіяльності окремої особи чи групи осіб або спричинити непоправні втрати. Проте надалі у дослідженні ми не побачили розкриття таких задач. Крім того, як слушно зауважує дисертант (стор. 163 дисертації), для виявлення причин і умов вчинення окреслених нами злочинів необхідно передусім вивчити особу жертви і лише потім злочинця (неповнолітнього злочинця). Однак, на жаль, віктимологічну характеристику осіб, які постраждали від злочинів, що вчиняються неповнолітніми з особливою жорстокістю, автор знову ж таки не надав. Переконані, що на підставі вказаної характеристики можна було скласти віктимологічний портрет жертви таких злочинів, що, зі свого боку, наприклад, дозволило б обґрунтувати застосування тих чи інших заходів запобігання досліджуваним злочинам.

4. Автору дисертаційної роботи вдалося широко розкрити загальносоціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи попередження злочинів, що вчиняються неповнолітніми з особливою жорстокістю. Однак, як ми вже зазначали, відсутність глибоко віктимологічного дослідження знижує практичне значення кримінологічних заходів запобігання таким видам злочинів. Крім того, на основі дисертаційного дослідження автору варто було розробити методичні рекомендації для правоохоронних органів, соціальних служб тощо, а також, наприклад, в контексті сучасного шкільного булінгу розробити листівку інформативного характеру для дітей, їх батьків та інших дорослих, як не стати жертвою злочину, вчиненого неповнолітнім з особливою жорстокістю. Дисертант звертає увагу, на це у своїй роботі (стор. 163 дисертації), однак жодних спроб, щоб втілити у життя свої ідеї, не вживає.

5. Попри те, що автор пропонує (стор. 161 дисертації) на законодавчому рівні передбачити безкоштовний час і в державних, і приватних ЗМІ для проведення передач антинаркотичної пропаганди та здорового способу життя, а також пропаганди правової культури, законослухняності, однак конкретної нормативної реалізації свої пропозиції не надає. Крім того, автор зазначає про відсутність закріплених на законодавчому рівні напрямів діяльності органів та служб, безпосередніми обов'язками яких робота з неповнолітніми, однак пропозиції щодо внесення змін до законодавства знову таки не викладені у висновках до дисертації. Також автором не запропоновані конкретні зміни до чинного законодавства. Вказане та те, що автором розглянуті лише три Закони України (не враховуючи кодекси) та два відомчі акти, на наше переконання, свідчить про поверхневий погляд автора на досліджувану проблему через призму права та її нормативно-практичну значимість.

6. Серед позитивних аспектів слід відмітити різносторонність бачень дисертанта на проблему вчинення неповнолітніми злочинів з особливою жорстокістю, що віднайшло своє відображені у низці ідей у створенні органів щодо боротьби з такими злочинами. Зокрема, у системі МВС необхідно створити службу, що спеціалізується тільки на віктимологічній профілактиці (стор. 163 дисертації). Також дисертант пропонує відкрити спеціальні установи для навчання осіб, які мають підвищену віктимність, різним прийомам і способам і психічного, і фізичного впливу на злочинця. Однак автор не розкриває механізм їх діяльності, юрисдикції, фінансування тощо.

7. Дисертант у підрозділі 2.3 «Криміногенні детермінанти формування особистості, що вчиняє злочини з особливою жорстокістю» широко розкриває причини та умови, що спонукали неповнолітнього вчинити злочинця. Варто відмітити і те, що автор розглянув роль ЗМІ у формуванні агресивних схильностей у малолітніх та неповнолітніх. Водночас на (стор. 134 дисертації) видається не зрозумілим, що при цьому автор не дослідив вплив комп'ютерних ігор на формування агресивних схильностей,

асоціальних ідей тощо. Зокрема, варто звернути увагу на лонгютюдне дослідження кондуктивних розладів дітей (ALSPAC), в якому приймало участь приблизно 14 500 дітей з графства Ейвон у Великобританії. Дане дослідження встановило: якщо взяти гри різних жанрів, в які люди грали у віці 8-9 років, і провести тестування з різними додатковими факторами (вплив на агресивність, соціально-економічний статус та інше), то у віці 15 років ймовірність наявності поведінкового розлади незмінно зростає (аж до 19%), що у порівнянні з людьми, які не грали в ігри взагалі або грали в головоломки. Крім того, при категорії підвищеної "жорстокості" відеоігор (шутери тощо), то ризик придбати поведінковий розлад підвищується на ті ж 19% в порівнянні з тими, хто не грає в «жорстокі» гри. Тобто, підвищується схильність до прояву агресії. Водночас інші дослідження вказують, що на поведінку впливають інші чинники - економічні, психічні, поведінкові: у випадку з масовими вбивствами в американських школах лише 12% убивць захоплювалися комп'ютерними іграми. Переконані, що вказана тема є вкрай актуальною у розрізі сьогодення та вказаного дослідження в цілому. Бажано автору під час свого виступу висловити своє бачення вказаної проблеми.

Інші виявлені в дисертації недоліки дискусійного характеру не несуть у собі великої науково-практичної значимості. Викладені у відгуку зауваження і надані рекомендації в цілому не зменшують загальної оцінки рівня проведеного дослідження, а також отриманих Бунз Р.О. результатів і, водночас, не виключається, що вони можуть бути предметом творчої дискусії при оцінюванні наукової праці під час публічного захисту.

Висновок щодо кандидатської дисертації

Таким чином, рецензована дисертація «Особлива жорстокість, як ознака злочинів, що вчиняється неповнолітніми: детермінанти та попередження» є завершеною, кваліфікаційною науковою працею, виконана особисто здобувачем, містить висунуті ним раніше не захищені наукові положення та отримані нові науково обґрунтовані теоретичні результати в галузі кримінології, яка у сукупності розв'язують важливу науково-

теоретичну та прикладну запобігання злочинів, що вчиняються неповнолітніми з особливою жорстокістю.

Дисертація виконана на належному науковому рівні, повністю відповідає вимогам до кандидатських дисертацій, передбаченим пунктом 9, 11, 12, 13 Порядку присудження наукових ступенів, постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, основним вимогам до дисертацій та авторефератів дисертацій й іншим керівним документам міністерства освіти і науки України, а сам автор – Бунз Розтислав Олегович заслуговує на присудження йому наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право.

Офіційний опонент

професор кафедри
кримінального права та криминології
Університету Державної фіскальної служби України,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

« 9 » квітня 2019 року

І.Р. Богатирьов
І.Р. Богатирьов
04 19